□□□□□□□□ □□ □क्काच्या जमिनीवर “रोह□□” □□□□□□-□□□□

-□□□□□□ □□□□

वन हक्क कायद्यानुसार व्यक्तिगत वन हक्क मिळण्यापूर्वी “महाराष्ट्र जनुक कोष-मजको” चा पायलट अभ्यास म्हणून पर्यावरण लोकशास्त्रज्ञ डॉ. माधवराव गाडगिळ सर यांच्या मार्गदर्शनाखाली “लोकपर्याय” ने पाराळा (ता. वैजापूर) आणि ठाकरवाडी (ता. खुल्दाबाद, जि. औरंगाबाद) या दोन गांवांचा अभ्यास केला होता. त्यावेळी गाव शिवारातील विविध जैव घटकांचा अभ्यास करतानाच पाराळा गावातील मन्याड नदी खोरे-डोंगरातील वन जमीनीवर व्यक्तिगत आणि सामूहिक वन हक्क मिळविताना विविध वनस्पतींची कोठे कोठे लागवड करता येईल; याच्या व्यवस्थापनात कोण-कोणते सामाजिक घटक भाग घेवू शकतात; त्याचप्रमाणे “रोजगार हमी योजने-रोहयो” तून कोण-कोणती कामं काढता येईल याचा आराखडा मांडण्यात आला. तसेच यासाठी व णती प्रक्रिया वापरायची याचाही तपशिल खाली दिलेला आहे.

“रोहयो” तून जी कामं काढण्यात येणार होती; ती कोण-कोणत्या टापूमध्ये काढण्यात येतील याचाही आराखडा तयार करण्यात आला होता. त्यास ठी संबंधित टापूंमधील कुटूंबांच्या बैठका घेऊन हे सारे निर्णय घेण्यात आले होते. तसेच एकदा ही कामं झाली की, काय परिणाम होईल याचीही नोंद करण्यात आली होती.

□□□□□ □□□ आराखड्यातील □□□□□: तक्ता □□ (□)

□.क्र.	□□□□ □□□□□□	□□□□ □□□	व्यवस्थापन □□□□□ □□□	□□□□ □□□□	□□□ उपक्रम
१.	१) चारा पिके	१) पाराळा गाव / वाडी / तांडा / भिलाटी	आठही हितसंबंधी गट व शासकीय निमशासकीय कर्मचारी		१) पाराळा गावातील वाडी वस्ती, तांडा, येथे सर्व स्त्री- पुरुषांच्या बैठका आयोजित करणे व विकास संकल्पना, भूमिका आणि विकास आराखडा यावर चर्चा घडवून समजून देणे.
	२) औषधी वनस्पती	२) जुनोने, गट नं. ४१, ४२, ४४			२) गौण वन उपज गोळा करणारा गट, सरपण गोळा करणा-या स्त्रिया, शेळय -

					मेंढ्या, गाय-बैल चराईसाठी नेणारे धनगर व गुराखी, वैदू, शिकार - मासेमारी करणारा गट, वनजमीन कसणारे समुह, खनिज गोळा करणारा (दाखवणारा) गट, आणि ग्रामपंचायत सदस्यांचा गट, त्याचबरोबर शासकीय - शिक्षक यांचा गट यांच्या बैठका घेवून आपली भूमिका व हितसंबंध यांचा मेळ घालणे व व्यापक भूमिवर आणणे.
	३) कुंपण पिके / झाडे - झुडपे	३) मन्याड साठवण तलावाच्या दोन्ही काठावर, चुलांगन			३) □□□□ □□□□□□ : वाडी, वस्ती, तांडा व हितसंबंधी गट निहाय समिती स्थापन, त्यातून पुढे गाव संघटना उभारणी करणे,
	४) सरपणाची झाडे - झुडपे	४) धोदाणी, गोंधणदरा, गट नं. ३६०			४) □□□□□ **ग्रामसभेचे** आयोजन करून विकास आराखड्याव चर्चा घडवून मान्यता देणे.
	५) फळ झाडे	५) खुन्याची टेकी, हरण टेकी, गवळण टेकी, चोरथापी, सातकुंड, बरम्यावीर, एककुंड - गट नं. ३५६			५) ग्रामसभा आयोजित करणे व विकास आराखड्याव चर्चा घडवून मान्यता घेणे.
	६) फुल झाडे	६) शेरकडा, गट नं. ३७६			६) विकास आराखडा राबविण्यासाठी वन जमिनीतून निवडलेल्या जमीनीचे व खाजगी जमिनीचे माती परिक्षण करून घेणे.
	७) बांधकामासाठी (कोपी - घर), गोठ -	७) झांज्या - पुज्या गट नं. ३५२			७) या जमिनीचा कंटूर सर्व्हे, सर्वंकष पाणलोट क्षेत्र विकासाचा आराखडा तयार करून घेणे,

	यासाठी लागणारी झाडे.				व विकास आराखड्याच अंमलबजावणी कार्यक्रम निश्चित करणे.
		८) हेंकळदरा गट नं. ३५१			८) सामुहिक शपथ व सामाजिक बांधिलकी पत्रावर सह्या करणे.
२.		जुनोने - गट नं. ४१, ४२, ४४		२ एकर जमिनीवर वृक्षारोपणासाठी खड्डे तयार	९) पाराळा वनजमीन, खाजगी जमीन, मन्याडचे खोरे येथून बी-बियाणे गोळा करण्याचा कार्यक्रम - बी-बियाणे बँक स्थापन करणे.
३.		जुनोने, पाराळा गांव			१०) स्त्री-पुरुषांचे स्वयं सहायता गट स्थापन करणे.
४.		१) गट नं. ४१, ४२ व४४ (जुनोने)	१) गौण वन उपज गोळा करणारे गट	१) भू-जल संवर्धनाची कामे - अ) कुंदुर बंडिंग, नाला बंडिंग, बांधबंदिस्त, आ) वृक्षारोपणासाठी खड्डे करणे, इ) पाण्यासाठी वनतळे(शेततळय प्रमाणे) तयार करणे.	११) मध्यवर्ती समन्वय समिती स्थापन करणे,
		२) वन जमीन - गट नं. ३६०, ३५६, ३७६, ३५२, ३५१ व मन्याड साठवण तलावाचे दोन्ही किनारे	२) सरपण गोळा करणा-या स्त्रिया,	ई) जीवजाती गटानुसार चर करणे,	१२) मध्यवर्ती नर्सरी खाजगी / संस्था / संघटनेच्या जमिनीत सुरु करणे. ही नर्सरी 'समुहाची नर्सरी' (कम्युनिटी नर्सरी) असेल.

			३) गायरान - जंगल जमीन कसणारे गट	२) उ) जीवजा ती गटानुसार केकताड/ निवडुंग लागवड,	१३) २ एकर जमीनीवर(खाजगी / संस्था / संघटना) 'निसर्ग जंगल' उभे करणे - खड्डे, माती - खत - पालापाचोळा भरणे इ.
			४) शेळय - मेंढ्या - गाय - बैल चराईसाठी नेणारे धनगर व गुराखी	ऊ) नदिच्या दोन्ही काठांवर बांबूची लागवड करणे, ए) खड्ड्यांमध्ये गाळाची माती, पालापाचोळा भरणे,	१४) हितसंबंधी गट प्रतिनिधी, कार्यकर्ते प्रशिक्षण कार्यक्रम
			५) वैदुंचा गट	ऐ) रोपांची लागवड करणे, ओ) दगडांचे बांध घालणे,	१५) सोपे मराठीतून साहित्य - पुस्तिका, स्टिकर्स, बोर्डस, फोल्डर्स, हॅण्डबिल्स, बॅनर्स, भित्तीपत्रिका, नियतकालिक छापणे.
			६) शिकार, मासेमारी करणारा गट	३) औ) कच्चे रस्ते तयार करणे,	१६) लोक मार्गदर्शक केंद्र(माहिती / मार्गदर्शन) स्थापना - ग्रंथालय,
			७) खनिज (गार) गोळा करणारा गट	अं) जुनोने व अन्य ठिकाणासाठी मन्याड साठवण तलावातून पाणी नेण्याची व वस्था करणे.	१७) कार्यालय सुरु करणे.
					१८) ------
५.	चा-याच्या जाती पवन्या, कुसळी, चिमनचारा	गट नं. ३५६ हरण टेकी, गवळण टेकी, खुन्याची टेकी, चोरथापी	१) शेळय - मेंढ्या - चराईसाठी जाणारे धनगर – गुराखी,	वरीलप्रमाणे	

			२) वनजमीन कसणारे जनसमुह		
६	बांबु केकताड (घायपात)	मन्याड साठवण तलाव व नदीचे दोन्ही किनारे	१) मासेमारी करणारे गट,	वरीलप्रमाणे	
			२) वन जमीन कसणारे जनसमुह,		
७.	सरपणाची झाडे - झुडपे लळाई, महारुख, गोंधळ, साबरी, केकताड,	चोरथापी, भोपळय चे जाळवण,	१) सरपण गोळा करणा-या स्त्रिया,	वरीलप्रमाणे	
			२) वन जमीन कसणारे जनसमुह,		
८	औषधी वनस्पती	१) गोंधणदरा, जुने पाणी, झांज्या – पुंज्या, हेंकळदरा	१) वैदु	वरीलप्रमाणे	१) म्हैसमाळ व जुनोने येथे मध्यवर्ती वनौषधी नर्सरी तयार करण्यात येईल.
		२) जुनोने गट नं. ४१, ४२, ४४	२) वन जमीन कसणारे जनसमुह		२) २ एकर जमिनीमध्ये वनौषधी वनस्पती लागवड करून ‘आदर्श वनौषधी बेट’ तयार करण्यात येईल.
			३) सरपण आणणा-या स्त्रिया		३) वैदुंचे संघटन करून त्यांचे अनुभव, माहिती, ज्ञान संकलित करणे, नोंदविणे इ. उपक्रम राबविण्यात येतील.
			४) धनगर व गुराखी		

९.	शेळी - मेंढी, गाय - बैल, कोंबडी	१) पाराळा गाव वाडी, वस्ती,	भिल्ल - आदिवासी, दलित, भटके - विमुक्त	वरीलप्रमाणे	१) प्रत्येकाच्या घरामागे परसबाग तयार करण्यात येईल.
		२) जुनोने			२) भाजीपाला, फळ, फुल व वेलींची वाटप नर्सरीमार्फत करण्यात येईल.
		३) परसबाग			३) राज्य व भारत सरकारच्या या जनसमुहांसाठी (अनु. जाती - जमाती - इतर मागास वर्ग) व महिलांसाठी विविध विकास योजनांची माहिती देणे,
					४) चारा - खुराक निर्मिती उद्योगांर्च स्थापना करणे,
					५) गावरान कोंबडी पालन व्‍ वसाय सुरु करणे.
					६) दुध संकलन - प्रर्‍ या व वितरण केंद्र सुरु करणे.
					७) फळ - भाजी प्रर्‍ या उद्योग सुरु करणे.
					औषधी प्रर्‍ या उद्योग सुरु करणे.

तक्ता [illegible] : [illegible]: [illegible] अंतर्गत क[illegible]

[illegible].क्र.	[illegible]	सर्व्हे गट [illegible]	[illegible] स्वरूप	[illegible] कोणत्या महिन्यात क[illegible] योग्य [illegible]?	ह्या [illegible] किती मनुष्य [illegible]?	ह्यातून व[illegible]?
१.	जुनोने	गट नं. ४१, ४२ व ४४	१) कंटुर सर्व्हे व नालाबंडिंग करणे, चर खणणे, दगडी बांध घालणे,	जानेवारी ते मे	५० माणसे (५ महिने)	१) माती अडवून पाणी मुरण्याची [illegible] वस्था होईल.
						२) अतिरिक्त पाणी वाहून नेण्याची सोय होईल,
						३) नालाबंडिंगमुळे संरक्षीत पाणी सोय होईल.
						४) भूगर्भातील पाण्याची पातळी वर येईल.
			२) शेततळे तयार करणे	मार्च ते मे	५० माणसे	१) संरक्षीत - हुकमी पाण्याची सोय होईल.
						२) झाडांना उन्हाळ्य त पाणी देतात येईल.
			३) झाडे लावण्यासाठी खड्डे तयार करणे व त्यात गाळ - माती, पालापाचोळा भरण्यात येईल.	मार्च ते मे	३० माणसे	१) उन्हात खड्डे तापतील

						२) खड्डा तील माती / पालापाचोळा एकजीव होवून यात तयार होईल.
						३) हे खत नवीन रोपाला खूप उपयोगी आहे.
			४) नैसर्गिक कुंपण करणे - घायपात, निवडूंग व अन्य झाडा-झुडपांची लागवड करणे.	एप्रिल ते मे	३० माणसे	१) नैसर्गिक कुंपण तयार होईल.
						२) जनावरांपासून संरक्षण होईल.
						३) माती वाहणे थांबेल.
२.	मन्याड नदीचे व साठवण तलावाचे दोन्ही किनारे - धोदाणी, गोंधणदरा, चुलांगण	गट नं. ३६०	१) नालाबंडिग व (कुंदूर सर्व्हे) करणे.	मार्च ते मे	१०० माणसे	१) नदीत वरून वाहून येणारी माती अडेल.
			२) झाडांसाठी खड्डे करणे, व माती - पालापाचोळ्याने भरणे			२) नदीचा पूर रोखला जाईल.
			३) फळझाडे लावणे, बांबू, घायपात लागवड करणे.			३) उत्पन्न वाढेल.
			४) झाडांभोवती नैसर्गिक कुंपण करणे.			
३.	हरण टेकडी गवळण टेकी, खुन्याची टेकी,	गट नं. ३५६	१) नालाबंडींग,	मार्च ते मे	५० माणसे	१) माती अडविली जाईल. पाणी जिरेल.

	चोरथापी, बरम्यावीर					
			२) झाडांसाठी खड्डे करणे, माती व पालापाचोळा भरणे, (चारा लागवड)			२) पाण्याची सोय होईल.
			३) झाडांभोवती नैसर्गिक कुंपण करणे.			झाडांची वाढ होईल.
			४) रानतळे करणे.			चारा चांगला तयार होईल.
४.	शेरकडा	गट नं. ३७६	१) लानाबंडींग	जानेवारी ते मे	७५ माणसे	१) माती अडविली जाईल व पाणी जिरेल.
			२) झाडांसाठी खड्डे व माती व पाला-पाचोळ्याने भरण,			२) सरपणाची झाडे - झुडपे वाढतील.
			३) झाडांभोवती नैसर्गिक कुंपण करणे.			३) पाण्याची सोय होईल.
			४) रानतळे करणे.			
			५) चर खणणे.			
५.	झांज्या - पुंज्या	गट नं. ३५२	१) नालाबंडींग	जानेवारी ते मे दरम्यान	७० ते ७५ माणसे	१) माती अडविली जाईल. खूप थांबेल.
			२) झाडांसाठी खड्डे करणे व ते गाळमाती – पाला-पाचोळय ने भरणे.			२) पाण्याचा हंगामी साठा निर्माण होईल.
			३) झाडांभोवती नैसर्गिक कुंपण उभे करणे.			३) नदी - नाल्याचा प्रवाह किना-यावर रोखून धरला जाईल.
			४) रानतळे करणे,			४) औषशी वनस्पतींची लागवड

						होईल.
			५) कोरफड लावणे,	जून ते ऑगस्ट दरम्यान		
			६) बांबूची लागवड करणे.	जून ते ऑगस्ट दरम्यान		
६.	हेंकळदरा	गट नं. ३५१	१) नालाबंडींग	जानेवारी ते मे दरम्यान माणसे	५० ते ७५	१) माती अडविली जाईल व जमिनीची धूप थांबेल.
			२) हेंकळणी, टेंभूर्णी आदि वनस्पतींची (औषधी) लागवड करण्यासाठी खड्डे - चर घेणे, ते गाळमाती – पाला-पाचोळय ने भरणे.			२) वनौषधी झाडे व झाडोरा तयार होईल.
			३) झाडांभोवती नैसर्गिक कुंपण जून ते सप्टेंबर उभे करणे,			३) झाडांचे शेळय - मेंढ्यांपासून संरक्षण होईल.
			४) कोरफड व अन्य अनौषधींची जून ते सप्टेंबर लागवड करणे.			४) नदी-नाल्याचा प्रवाह, वेग रोखला जाईल व काठावरची माती वाहून जाणे थांबेल.
			५) नदी काठी बांबू लागवड करणे.	जून ते सप्टेंबर		

तक्ता □□ : □□□□□□: □□□□□□ □□□□□□ □□□□□ अंतर्गत क□□□

	□	□	□	□	□	□	□
१.	वनौषधी	१) हेंकळदरा	३५१	अ) उतारावर	जानेवारी ते मे दरम्यान	१००-१५० माणसे	१) जमिनीवरील मातीची धूप थांबेल.
		२) झांज्या - पुंज्या	३५२	१) दगडांच्या पाळी घालणे			२) पाणी जमिनीत मुरे
		३) जुनोने		२) नाली अडवणे.			३) जागोजागी पाण्याचे साठे तयार होतील.
				३) चर खणणे.			४) संरक्षित पाण्याची सोय होईल.
				४) खड्डे घेणे व त्यात गाळमाती, पाला-पाचोळा भरणे.	एप्रिल ते मे		५) नष्ट होणा-या वनौषधींचे संवर्धन व संरक्षण होईल.
				५) वनौषधी लावणे.	जून - सप्टेंबर	५०-६० माणसे	६) नैसर्गिक कुंपण तयार होईल.
				आ) सपाट भागावर			७) पाण्याच्या जोरदार प्रवाहामुळे नदी काठावरील माती वाहून जाते, ती थांबेल.
				१) वनौषधींची नर्सरी तयार करणे.	डिसेंबर ते मार्च दरम्यान	६ माणसे	८) वैदुंना वनौषधी सहज साध्य होतील.
				२) शेततळे तयार करणे.	जानेवारी ते मे	५०-६० माणसे	

				३) कोरफड, केकताड लागवड करणे.	जून ते सप्टेंबर	१००-१५० माणसे	
				४) कुंपणासाठी निवडुंग लावणे.	जून ते सप्टेंबर	१००-१५० माणसे	
				५) नदी / नाल्यांच्या काठांवर बांबू लागवड करणे.	जून ते सप्टेंबर	१००-१५० माणसे	
२.	फळझाडे व बांबू	१) मन्याड नदीचे दोन्ही किनारे धोदाणी, गोधणदरा व चूलांगण	३६०	१) दगडांच्या पाळी घालणे	जून ते मे	१००-१५० माणसे	१) नदी काठावरील मातीची धूप थांबेल
		२) जुनोने		२) नाली अडविणे,			२) पाण्याचा निचरा व पाझर होईल.
				३) चर खणणे.			३) फळझाडे व बांबूचे जंगल तयार होईल.
				४) फळबागांसाठी / बांबूसाठी खड्डे घेणे व ते गाळमाती आणि पाला-पाचोळय ने भरणे	मार्च / एप्रिल	१०० माणसे	४) नैसर्गिक कुंपण तयार होईल.
				५) घायपात, निवडुंगचे नैसर्गिक कुंपण तयार करणे.			
				६) नदी-नाल्यांच्या काठांवर बांबूची लागवड करणे.	जून ते सप्टेबर दरम्यान	१००-१५० माणसे	

३.	झुडपी जंगल	१) शेरकडा	३७६	१) झुडपी जंगलाची लागवड व संरक्षण.	डिसेंबर ते मे	१००-१५० माणसे	१) सध्याच्या झुडपी जंगलाचे संरक्षण व संवर्धन होईल.
		२) हेंकळदरा	३५१	२) नालाबंडींग			२) पाणी निचरा होईल. माती थांबेल.
				३) रानतळे तयार करणे			३) संरक्षित पाणी साठा निर्माण होईल.
				४) चर खणणे			४) नदी काठांची धूप थांबेल.
				५) नदी - नाल्यांच्या काठांवर बांबू - झुडपी - जंगल वाढविणे.	जून ते सप्टेंबर		५) सरपणाचा प्र सुटेल.
४.	चारा पिके	१) हरण टेकडी	३५६	सध्याच्या चारा जातींचे संरक्षण व संवर्धनासाठी	डिसेंबर ते मे	१००-१५० माणसे	१) जमिनीची धूप थांबेल.
		२) गवळण टेकडी	३५६	१) नालाबंडींग			२) चारा पिकांचे संवर्धन व संरक्षण,
		३) खुन्याची टेकी	३५६	२) कंटूर बंडिंग			३) गुरांसाठी सकस चारा उपलब्ध होईल.
		४) चोरथापी	३५६	३) रान तळे तयार करणे			
		५) सातकुंड	३५६				
		६) बरम्यावीर	३५६				
		७) एक कुंड	३५६				

		(बोकडदरा)					
		८) जुनोने	४१, ४२, ४४	४) चारा पिकांची नर्सरी करणे.	डिसेंबर ते मे	२ माणसे	चा-याच्या सकस जातींची निर्मिती व रोपे तयार करता येतील.
५.	इमारती लाकूड	१) हेंकळदरा	३५१	१) झाडांसाठी खड्डे करणे व तलावातील गाळ-माती, पाला-पाचोळा त्यात भरणे,	जानेवारी ते मार्च	१०० - १२५ माणसे	१) चांगल्या खतांचे खड्डे रोपांसाठी तयार होतील.
		२) झोज्या - पुंज्या	३५२	२) रोपांची लागवड करणे.	जून ते ऑगस्ट -सप्टेंबर	५० ते ७५ माणसे	२) जनावरांपासून रोपांचे संरक्षण.
		३) खुन्याची टेकी	३५६	३) प्लॉट भोवती चर खणणे.	जानेवारे ते मे	१०० - १२५ माणसे	
		४) चोरथापी	३५६	४) दगडांची पाळी घालणे.	जानेवारे ते मे		
		५) बरम्यावीर	३५६				

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Email:shantarambp@gmail.com